

PÁTÁ PŘEDNÁŠKA

Dornach, 28. července 1922

Národohospodářský proces jako koloběh; tvorba hodnoty - odbourávání hodnoty. Znehodnocování a hodnototvorná napětí na základě spotřeby. Osobní a reálný úvěr, první zlevňuje, druhý zdražuje. Hromadění kapitálu v půdě, v důsledku toho vznik zdánlivých hodnot. Nutnost spotřeby kapitálu až na malý zbytek jakožto „osivo“. Asociace musí národohospodářský proces regulovat správným rozdělováním pracujících lidí. Cena závisí na množství dělníků v určité oblasti.

GA 340

Rudolf Steiner

Budeme-li sled skutečností v národohospodářském procesu, kterým jsme se zabývali včera, pozorovat ještě o něco dál, pak z toho vyplyne to, o čem chci hovořit nyní. Viděli jsme, jak se národohospodářský proces dostává do chodu tím, že se nejprve zpracovává příroda, že tedy z pouhého nezpracovaného přírodního produktu, který v národohospodářském procesu nemá dosud žádnou hodnotu, vzniká přírodní produkt zpracovaný. Pak jsme viděli, jak proces pokračuje tím, že práce je do jisté míry podchycena kapitálem, že kapitál práci člení, organizuje a že pak práce v kapitálu zase mizí, takže pro další pokračování národohospodářského procesu musí pracovat kapitál. Avšak tato práce už není prací v tomtéž smyslu jako dříve, nýbrž je to přijímání kapitálu čistě duchovním prvkem. A tím, že tento duchovní prvek, jak jsem to včera popsal, dále zhodnocuje kapitál v národohospodářském procesu, jde tento proces kupředu.

Abychom se mohli postupně dopracovat až k pochopení včera naznačeného vzorce, chtěl bych vám to, co jsem tu s vámi včera rozebíral, znázornit schematicky, do jisté míry obrazně. Můžeme říci: Příroda zaniká v práci (*viz nákres*). Takže máme zhruba tento proud od přírody k práci. Příroda v práci zaniká. Práce se vyvíjí dále. Vytvořené hodnoty proudí do jisté míry dále. Práce mizí v kapitálu. Tento proces jsme sledovali až sem (*viz nákres*). Nyní pro vás nebude problém, abyste v něm pokračovali. Je nutné, aby se koloběh uzavřel. Kapitál se nemůže začít prostě zadržávat. Jinak bychom neměli co dělat s organickým procesem, nýbrž s procesem, který by v kapitálu odumřel. Kapitál musí zase zmizet v přírodě. To, že kapitál musí zase zmizet v přírodě, to vlastně můžete názorně sledovat, chcete-li to však správně pochopit, jak kapitál mizí v přírodě, musíte si vzít nejprve na pomoc ještě jiný pojem.

Zamyslete se nyní nad tím, co jsem tu v národohospodářském procesu před vámi vlastně až dosud rozvíjel. Rozvíjel jsem zpracování přírody, organizování práce duchem a tím i vznik kapitálu, který je průvodním jevem organizování práce duchem. Potom existenci kapitálu, která je do jisté míry převzetím kapitálu z ducha, organizujícího práci, toto osamostatnění kapitálu, kde práce mizí a kde nyní v kapitálu pracuje duch jako duch vynálezavý, avšak v sociální souvislosti. Na vlastní technické stránce vynálezů nám nezáleží, ta přijde teprve v úvahu, budeme-li dále sledovat naše vývody. Nuže, všechno, co jsem vám tu popsal - jen si to všechno ještě jednou prohlédněte - je popisováno z určitého jednostranného hlediska. Já jsem to také z jednostranného hlediska popisovat musel. Neboť to všechno je líčeno z hlediska produkce. V podstatě jsem nanejvýš v náznacích dosud hovořil o něčem jiném než o produkci. Do jisté míry jsem po pojmech, pocházejících ze spotřeby, sáhl jen tehdy, jednalo-li se o to, abychom se poněkud přiblížili otázce ceny; ale ze spotřeby jste pravděpodobně zatím vůbec nic nepostřehli. Čili, hovořil jsem až dosud o produkci. Ale národohospodářský proces přece nespočívá pouze v produkci, kromě produkce spočívá tento proces také ve spotřebě.

Když podstoupíte jednoduchou úvahu, zjistíte, že spotřeba je přesně protilehlým pólem k produkci. Snažili jsme se najít v rámci produkce hodnoty, které v národohospodářském procesu vznikají; avšak spotřeba spočívá v neustálém odstraňování těchto hodnot, v neustálém spotřebovávání těchto hodnot, čili v neustálém znehodnocování těchto hodnot. A to je vskutku to, co v národohospodářském procesu hraje onu druhou roli - neustálé znehodnocování hodnot. Tím právě máme jisté právo hovořit o tom, že národohospodářský proces je proces organický, proces, do něhož pak zasahuje onen duchovní prvek; neboť organismus spočívá jak známo v tom, že něco tvoří a pak opět odbourává. V organismu se musí neustále produkovat i spotřebovávat. To tu musí být i v organismu národohospodářském. Musí se tu neustále produkovat i spotřebovávat.

Tím se dostáváme k tomu, že to, co se nám doposud vlastně ukázalo v podobě sil vytvářejících hodnotu, vidíme ještě v jiném světle, z jiného hlediska. Dosud jsme vlastně jen ukázali, jak ve výrobním procesu nebo v jeho průběhu vznikají hodnoty. Nyní však, pokaždé když hodnota stojí před svým znehodnocením, pak se mění celý ten pohyb, který jsme dosud viděli. Byl to neustálý pohyb, který jsme sledovali. Hodnoty vznikají vynaložením práce na přírodu, hodnoty vznikají vynaložením ducha na práci, hodnoty vznikají vynaložením ducha na kapitál. A to všechno je neustále pokračující pohyb.

Můžeme tedy říci: Sledovali jsme hodnototvorný pohyb v rámci národohospodářského procesu. Tím, že do tohoto národohospodářského procesu nyní všude vstupuje i to znehodnocující, tedy spotřeba, je tu však ještě něco jiného. Je tu rozvinutí hodnot, ke kterému dochází mezi produkcí samotnou a spotřebou. Jakmile hodnota vstoupí do spotřeby, nepohybuje se už dál. Už dál nenarůstá. Tato hodnota už se dál nepohybuje. Něco proti ní stojí. Stojí proti ní právě spotřeba se svým vývinem potřeb. Tady je hodnota postavena do něčeho zcela jiného, než jak se nám až dosud v naší úvaze jevila. Až dosud jsme hodnotu sledovali v neustále pokračujícím pohybu. Nyní musíme začít sledovat hodnotu až k jistému bodu a podívat se na ni v okamžiku, kdy se zastaví. Pokaždé, když se hodnota zastavuje, nevzniká další hodnototvorný pohyb, nýbrž hodnototvorné napětí.

A to je ten druhý prvek v národohospodářském procesu. V národohospodářském procesu máme nejen hodnototvorné pohyby, ale i hodnototvorná napětí. A takováto hodnototvorná napětí můžeme nejnázorněji pozorovat, stojí-li prostě spotřebitel proti výrobcí nebo obchodníkovi a jestliže v příštím okamžiku - můžeme říci - tvorba hodnot přestává, když přechází do znehodnocování. Tady se vytváří napětí a toto napětí je udržováno v rovnováze potřebou z druhé strany. Zde (viz *nákres*) se hodnototvorný proces zastavuje: Nastupuje proti němu potřeba, konzum a vzniká napětí mezi produkcí a spotřebou, která je teď také veskrze hodnototvorným faktorem, ale takovým hodnototvorným faktorem, který je nutno přirovnat k vývinu sil, který je zastaven, který je udržován v rovnováze, a nikoli k neustále pokračujícímu působení sil. Zde máte naprostou analogii k fyzikální oblasti vzhledem k silám živým a silám napětí, živým energiím a energiím polohy, kde se vytváří rovnováha. Pokud totiž člověk tyto energie napětí v národohospodářském procesu nebere na zřetel, dospeje k těm nejkurióznějším názorům. Budeme ještě vidět, jak člověk, vytvoří-li si takové názory, dospívá k pojmání jednoho každého národohospodářského vztahu, jak se ale jinak člověk dostává k těm nejzmatenějším názorům. Budete-li se například pouze jednostranně držet národohospodářských pohybů a energií, pak nemůžete pochopit, proč má diamant v anglické koruně tak obrovskou hodnotu; neboť tady jste zároveň nuceni utéci se k pojmu národohospodářské hodnoty napětí. Právě tak najdete dnes ještě u mnoha národohospodářů zohledněnou vzácnost nějakého přírodního produktu. Ve vzácnosti nebudeme nikdy vidět hodnototvorný faktor, budeme-li považovat za hodnototvorný jen pohyb v národohospodářském procesu, nenaučíme-li se postupně chápat, jak tu či onde, nejvýrazněji v důsledku spotřeby, ale i v důsledku jiných poměrů, dochází k tvorbě hodnot napětími, situacemi, rovnovážnými stavy.

Vidíte tedy, že v národohospodářském procesu, který tím můžeme považovat veskrze za proces organický, do kterého neustále zasahuje duch, může docházet i ke znehodnocování. Znehodnocování tu musí být neustále, nebo tu neustále je. Takže tedy řekneme: Při této cestě, kterou hodnoty prodělávají, od přírody, práce ke kapitálu, bude současně docházet k neustálému znehodnocování. Kdyby totiž k tomuto znehodnocování nemohlo náležitým způsobem dojít, tak co by se potom stalo? Co by se potom stalo, to můžete názorně vidět právě zde na tomto místě (viz *nákres*).

Vezměte si, aby vám to bylo skutečně jasné, vezměte si otázku úvěru, problém úvěru. Chceme-li v tom smyslu, jak jsem to rozebíral včera, dát kapitál do služeb ducha, pak se duchovní producent stává dlužníkem. Stává se dlužníkem nebo může se stát dlužníkem prostě jen tím, že má úvěr. Tady nastupuje úvěr (viz *nákres*), a sice to, co můžeme nazvat úvěrem osobním.

Tento producent má úvěr. Úvěr je třeba vyjádřit číselně. To, co mu mnoho nebo několik jiných lidí dá v podobě kapitálu jako zálohu, to je do jisté míry jeho osobní úvěr. Ovšem tento osobní úvěr má, jak víte, určitý důsledek, alespoň pozorujeme-li ho v rámci našich nynějších národohospodářských poměrů. Ve své národohospodářské účinnosti má co dělat s úrokovou mírou.

Předpokládejme, že úroková míra bude nízká. Musím zaplatit málo těm lidem, kteří mi kapitál půjčí do zálohy, jestliže se jako duchovní tvůrce stávám v národohospodářském procesu dlužníkem, tedy tím, kdo si bere úvěr. Tím, že musím platit na úrocích méně, mohu své zboží vyrábět levněji; tím budu moci na národohospodářský proces působit zlevňujícím způsobem. Můžeme tedy říci, že osobní úvěr zlevňuje produkci, pokud se úroková míra snižuje. Budeme-li tento poměr sledovat tak dlouho, dokud je ještě kapitál v ekonomickém procesu jednoduše zhodnocován duchem, je tomu tak vždy. Při klesající úrokové míře se může ten, kdo úvěr potřebuje, snáze hýbat, může intenzivněji zasahovat do národohospodářského procesu, totiž intenzivněji pro druhé. Jestliže především zboží zlevní, pak zasahuje plodným způsobem především pro spotřebitele.

Nyní si ale představme to druhé. Bude dán úvěr, takzvaný reálný úvěr, na půdu. Jestliže je dán úvěr na půdu, má se věc podstatně jinak. Předpokládejme, že úroková míra bude pět procent. A ten, kdo si půjčí kapitál na půdu, musí zaplatit pět procent. Jestliže to budete kapitalizovat, pak dostanete kapitál, který této půdě odpovídá, to znamená takový kapitál, za který se tato půda musí koupit. Předpokládejme nyní, že úroková míra klesne na čtyři procenta, pak je možné úvěrovat do této půdy více kapitálu, přinejmenším se do ní více úvěruje. A vidíme všude, že v důsledku klesající úrokové míry se půda nezlevňuje, nýbrž zdražuje. Půda se v důsledku klesající úrokové míry nezlevňuje, nýbrž zdražuje. Reálný úvěr zdražuje, zatímco osobní úvěr zlevňuje. Reálný úvěr zdražuje půdu, zatímco osobní úvěr zlevňuje zboží. To ale vlastně znamená v národohospodářském procesu velmi mnoho; to znamená, že když se nyní kapitál zase vrací k přírodě a s přírodou se prostě spojuje ve formě reálného úvěru, takže tu pak máme spojení kapitálu s půdou, to znamená s přírodou, tak to národohospodářský proces vede stále víc a víc ke zdražování.

V národohospodářském procesu to tedy může být rozumné jen tehdy, jestliže se kapitál zde (*viz nákres*) v přírodě neuchovává, ale jestliže v přírodě mizí. Jakým způsobem může kapitál mizet v přírodě? Čili, dokud vůbec můžete kapitál s přírodou spojovat, tedy kapitalizací přírodu neustále zdražovat v jejím dosud nezpracovaném stavu, dotud nemůže kapitál v přírodě mizet; naopak, kapitál se v přírodě uchovává. A ve všech zemích, v nichž hypotekární zákonodárství směřuje k tomu, že se kapitál může spojovat s přírodou, dostáváme hromadění kapitálu v přírodě v půdě. Místo aby byl kapitál zde (*viz nákres*) spotřebováván, to znamená aby zde mizel, místo aby zde vznikalo hodnototvorné napětí, vzniká další hodnototvorný pohyb, který je pro národohospodářský proces škodlivý. Co tomu může zabránit, je pouze to, že člověku, který půdu zpracovává, nemůžeme na půdu reálný úvěr vůbec přiřknout, je-li národohospodářský proces zdravý, nýbrž také jen úvěr osobní, to znamená úvěr na zhodnocení kapitálu pomocí půdy. Jestliže půdu s kapitálem jen spojíme, pak se kapitál hromadí, jakmile se dostane až sem k přírodě. Jestliže se ale spojí s duchovní výkonností toho, kdo půdu spravuje, kdo prostřednictvím půdy na národohospodářský proces pozitivně působí, pak kapitál mizí, jakmile se dostane sem k přírodě, pak se kapitál nehromadí, pak se neuchovává, nýbrž pak přírodou prochází, přechází opět do práce a pokračuje zase v celém tom koloběhu. Jedním z nejhrošších nakupení v národohospodářském procesu je to, kde se kapitál prostě spojuje s přírodou, kde tedy, vezměme národohospodářský proces v jeho začátku - je to ovšem jen hypotéza - kde, poté co se v návaznosti na přírodu vyvinula práce a kapitál, kde je pak kapitálu umožněno zmocňovat se přírody, místo aby se v přírodě ztrácel.

Nyní ovšem můžete vznést jednu velmi závažnou námitku, která jde tím směrem, že řeknete: „Ano, jenže, v rámci tohoto pohybu kapitál právě vznikl. Co když se teď dostane sem před přírodu a je ho tolik, že člověk nemá možnost převést ho do práce? Když člověk nemá možnost, řekněme, najít nové metody, aby se zlepšila produkce surovin?“ Tady všude není s kapitálem spojena příroda, nýbrž práce. Když tedy dorazíme s kapitálem až sem a když zracionalizujeme produkci surovin nebo zpřístupníme nové zdroje surovin atakdále, pak můžeme zde převést kapitál bezprostředně do práce. Jestliže tu ale nyní bude kapitálu příliš, pocítí to přirozeně jednotliví vlastníci kapitálu, kteří si teď se svým kapitálem nemohou nic počít. Bu- dete-li ovšem tu věc sledovat historicky, pak také zjistíte, že

skutečně příliš mnoho kapitálu vzniklo a tím tento kapitál našel východisko jen v tom, že se konzervoval v přírodě. Proto jsme právě viděli, že se v rámci národohospodářského procesu vytváří takzvaná hodnota, takzvané zvýšení hodnoty půdy.

Budete-li však nyní v této větší souvislosti sledovat to, co vždy naprosto nedostatečně popisují pozemkoví reformátoři, kde ta věc nikdy nemůže být pochopena, pak si řeknete: Když já spojím kapitál s přírodou, pak se hodnota přírody samozřejmě zvýší. Čím více je něco zatíženo hypotékami, tím draž se to pak musí zaplatit. Ta hodnota se neustále zvyšuje. Ano, je to ale potom - ono zvýšení hodnoty půdy - je to skutečnost? Není to samozřejmě vůbec žádná skutečnost. Půda přirozeně nemůže získat větší hodnotu, větší hodnotu může získat nanejvýš tehdy, je-li na ni vynaložena racionální práce. Pak je práce tím, co zvyšuje hodnotu; ale půda jako taková, myšlená se zvýšenou hodnotou, je nesmysl, naprostý nesmysl. Půda, jeli pouhou přírodou, nemůže mít ještě vůbec žádnou hodnotu. Hodnotu jí dáváte, když s ní spojujete kapitál, takže můžeme říci, že to, co se v dnešních národohospodářských souvislostech nazývá hodnotou, není vpravdě nic jiného než na půdu fixovaný kapitál; avšak kapitál fixovaný na půdu není skutečnou hodnotou, nýbrž hodnotou zdánlivou. A na tom záleží, aby se i v národohospodářském procesu lidé konečně naučili chápat, co jsou hodnoty skutečné a co zdánlivé.

Jestliže budete mít ve vašem myšlenkovém systému nějaký omyl, pak zpočátku nezpozorujete účinnost tohoto omylu, protože se souvislost mezi oním omylem a všemi těmi rušivými procesy v organismu, které s ním souvisejí a které člověk rozpozná jen s pomocí duchovní vědy, protože se tato souvislost vymyká oné hrubé vědě dneška. Neví se, jak například v periferních orgánech vznikají v důsledku omylů poruchy zažívání atakdále. Avšak v národohospodářském procesu, tam právě působí omyly, ony zdánlivé útvary, tam se stávají reálnými, tam mají následky. A národohospodářsky není vlastně žádný podstatný rozdíl v tom, jestli, řekněme, někde vydám peníze, které zpočátku nemají základ v žádné realitě, ale které jsou prostě namnoženými bankovkami, nebo jestli propůjčím kapitálovou hodnotu půdě. V obou případech vytvářím zdánlivé hodnoty. Takovým namnožením bankovek zvyšují ceny podle čísel, ve skutečnosti však nedělám v národohospodářském procesu vůbec nic. Já pouze přerovávám. Jednotlivce mohou ale nesmírně poškodit. Tak toto kapitalizování půdy poškozuje ty lidi, kteří se nacházejí v souvislosti v národohospodářském procesu.

Můžete tady provést docela zajímavé studie, když například srovnáte hypotekární zákonodárství, jaké bylo před válkou ve středoevropských zemích, kde bylo možné vyhnat půdu do výše libovolným způsobem, jak to bylo podmíněné zákonodárstvím samotným - a když si vezmete zákonodárství v Anglii, kde půda nemůže jistým způsobem stoupat, když se tu podíváte na působení na národohospodářský proces. Tyto věci by skutečně mohly být zdrojem docela zajímavých disertačních témat. Srovnat třeba číselně působení anglického hypotekár- ního zákonodárství s hypotekárním zákonodárstvím německým, to by mohlo dát docela dobré téma.

Tím jsem vám tedy mohl názorně ukázat, o co se zde vlastně jedná, že skutečně příroda zde (*viz nákres*) nesmí vést ke konzervování kapitálu, ale že zde kapitál musí nerušeně přecházet opět v práci. Je-li však zde - chci to říci ještě jednou - nemůže-li být zhodnocen, podívejte, to jediné, jak to udělat, aby tu nebyl v takové míře, v jaké tu nemá být, to jediné je, aby se na této cestě (*viz nákres*) spotřebovával a aby ho tu nakonec bylo jenom tolik, kolik ho zde zase může přejít do zpracování půdy, kolik tato práce potřebuje. Tím nejsamozřejmějším je, že se kapitál na této cestě spotřebovává, že je konzumován. Bylo by také - hypoteticky si to představte - něco strašného, kdyby na celé této cestě zde nic konzumováno nebylo. To by člověk musel ty produkty tahat s sebou. Jen tím je to celé organické, že se ty věci spotřebovávají. Ale právě tak, jak se spotřebovává to, co je zpracované přírodou, jak se spotřebovává kapitálem organizovaná práce, tak musí být kapitál na své další cestě prostě spotřebován, jaksepatří spotřebován. Ba, tato spotřeba kapitálu, to je něco, co je potřeba přivodit.

To se může přivodit jenom tím, že se celý národohospodářský proces od začátku až do konce, to znamená až ke svému návratu k přírodě, správným způsobem uspořádá, takže je tu něco takového, jako samoregulátor v lidském organismu. Lidský organismus je schopen postarat se o to, aby - alespoň funguje-li normálně - se tu či onde neukládaly nespotřebované živiny. A když se nespotřebované živiny tu či onde ukládají, pak je člověk nemocný, právě tak jako když se ukládají nespotřebované části organismu. Představte si například, že při zažívání v hlavě se látky ukládají, to znamená že v hlavě dochází k nepravidelnému zažívání. Ty věci, co se uloží, nejdou dál. Čili spotřeba není jaksepatří zajištěna. Pak se objeví migréna. Tak byste mohli všude v lidském organismu vidět, jak příčina chorobných jevů spočívá v nesprávném příjmu a odstraňování toho, co se má strávit. Právě tak je tomu v sociálním organismu v nakupení toho, co se má vlastně na určitém místě spotřebovat. Je prostě nutné, aby zde (*viz nákres*) nastoupila spotřeba kapitálu, aby se právě kapitál nemohl spojit s přírodou v něco neživého, takřka ve zkamenělou zástavu v národohospodářském procesu. Neboť kapitalizovaná půda je právě nemožnou zástavou v národohospodářském procesu.

Chtěl bych výslovně upozornit, že se zde nejedná o žádnou agitaci. Chci ty věci postupně objasňovat tak, jak krystalizují z přírodního procesu. Chceme zde brát v úvahu jenom to, co je vědecké; není ale možné dělat vědu, která se zabývá jednáním lidí, aniž člověk poukáže na to, jaké mohou vzniknout chorobné jevy, stejně jako není ani možné studovat lidský organismus, aniž člověk poukáže na to, jaké chorobné jevy mohou vzniknout. Nuže, přiměřená spotřeba kapitálu tady musí být, jenom ne celá spotřeba kapitálu, nýbrž co je nutné, to je, aby právě ještě něco šlo dál a aby se pak příroda mohla dále zpracovávat.

To však, co tady musí jít dál, to vám mohu názorně ukázat pomocí tohoto obrazu: Vezměte si takového zemědělce. Ten se musí národohospodářsky snažit o to, aby se skutečně zbavil výtěžku svých polí a aby si ponechal osivo na příští rok. Osivo musí být uchováno, musí být konzervováno. To je veskrze obraz, který lze použít na tento proces zde (*viz nákres*). Kapitál se musí spotřebovávat tak dalece, aby zbývalo jenom to, co lze považovat za určitý druh osiva pro další rozdělení národohospodářského procesu, počínaje zase od přírody. Čili jenom to smí zůstat, co třeba racionálněji zajistí těžbu určitých surovinových zdrojů, co podle okolností také zlepší půdu, řekněme, vytvořením lepších hnojivých substancí. Ale tady musíte vynaložit práci. Čili ze spotřeby se musí vyjmout to, co může jako práce působit dál; naopak se musí před tím spotřebovat to, co - pokud by to bylo ještě zde (*viz nákres*) - by se neorganickým způsobem spojovalo s přírodou.

Nyní můžete říci: „No tak nám teď řekni, jak se stane, že právě sem nyní přijde jenom tolik kapitálu, aby tento kapitál byl jaksi jenom osivem pro to následující! Tak nám to řekni!“

Nuže, s národohospodářskou vědou nestojíme na půdě logiky, nýbrž na půdě reality. Tady nelze dávat odpovědi, jaké dostáváme podle okolností, řekněme, v pouze teoretické etice. Že ano, v teoretické etice můžete zločince velice hezky napomínat a dělat všechno možné. Eticky to tak stačí. Ale co je národohospodářské, to se musí stát, to se musí odehrát. Člověk musí mluvit o realitách. Že se u konzumu hovoří o realitách, ví ovšem každý. Čili v národohospodářství se musí mluvit o samých realitách. Ideje, ty v reálném světě nic nezpůsobují. To, co národohospodářský proces správným způsobem organizuje, to se vyjadřuje v tom, co jsem ve svých „Hlavních bodech sociální otázky“ nazval skutečnými asociacemi.

Jestliže totiž odkážete hospodářský život sám na sebe a jestliže ty lidi, kteří se hospodářského života účastní, ať už jako producenti nebo jako obchodníci nebo jako konzumenti, jestliže tyto lidi náležitým způsobem sdružíte do asociací, pak budou mít tito lidé přes celý národohospodářský proces možnost, aby zadrželi příliš silnou tvorbu kapitálu, aby příliš slabou tvorbu kapitálu roznítily.

K tomu samozřejmě patří správné pozorování národohospodářského procesu. To k tomu patří. Pokud se tedy někde nějaký druh zboží, řekněme, příliš zlevňuje nebo příliš zdražuje, tak to člověk musí umět odpovídajícím způsobem pozorovat. Zlevňování a zdražování nemá samozřejmě ještě

žádný význam; teprve tehdy, je-li člověk na základě zkušeností, které mohou vzniknout jen ve společných poradách asociací, schopen říci: Pět peněžních jednotek je pro určité množství soli příliš málo nebo příliš mnoho - teprve tehdy, dokáže-li člověk skutečně říci, že ta cena je příliš vysoká nebo příliš nízká, pak se bude moci pustit do nutných opatření.

Bude-li se cena nějakého zboží, nějakého statku příliš snižovat, takže lidé, kteří toto zboží vyrábějí, nemohou už za své příliš levné výkony, za své příliš levné výsledky získat odpovídajícím způsobem odměnu, pak se musí pro toto zboží zaměstnat méně dělníků, to znamená převést dělníky do jiného zaměstnání. Pokud se nějaké zboží příliš zdraží, pak se musí dělníci převést opět sem. U asociací máme co dělat s odpovídajícím zaměstnáváním lidí v rámci jednotlivých odvětví národního hospodářství. Je třeba si uvědomit, že skutečné stoupání ceny musí pro nějaký národohospodářský artikl znamenat narůstání počtu lidí, kteří tento národohospodářský artikl zpracovávají, a že klesání ceny, příliš velké klesání ceny, si vynucuje opatření, aby dělníci byli oddisponováni a převedeni na nové pole působnosti. O cenách můžeme hovořit jen v souvislosti s rozdělením lidí v rámci určitých pracovních odvětví dotyčného sociálního organismu.

Jaké názory občas panují v dnešní době, kdy mají lidé všude tendenci pracovat raději s pojmy než s realitami, to vám ukážou někteří finančníci. Pro ty je to zcela jednoduché: Jestliže jsou ceny někde, řekněme, příliš vysoké, člověk tedy musí vydat příliš mnoho peněz za nějaký druh zboží, tak je třeba se postarat o to, aby peněz bylo méně, pak se zboží zlevní a naopak. Pokud se ale důkladně zamyslíte, zjistíte, že pro národohospodářský proces to ovšem ve skutečnosti neznamena vůbec nic jiného, než jako když u teploměru pomocí nějakého lživého zařízení dosáhnete toho, že - když bude moc chladno - bude sloupec teploměru stoupat. V tom případě kurýrujete jenom příznaky. Tím, že dáte penězům jinou hodnotu, tím nevytvoříte nic reálného.

Něco reálného však vytvoříte tehdy, když práci, to znamená ninožství pracujících lidí, regulujete; neboť ona totiž cena závisí na množství dělníků, kteří v určité oblasti pracují. Chtít něco takového řídit státem, to by znamenalo tu nejhorší tyranii. Řídit něco takového svobodnými asociacemi, které vzniknou v rámci sociálních oblastí, kde každý do věci vidí - on přece sedí v asociaci, nebo tam sedí jeho zástupce, nebo se mu sdělí, co se tam děje, nebo sám vidí, co by se stát mělo - to je to, o co je třeba usilovat.

Samozřejmě že je s tím spojeně to, že se člověk nyní musí postarat o to, aby dělník neuměl po celý svůj život jenom nějaký pracovní pohyb, aby uměl dělat i něco jiného. Uvažte, že to bude nutné, nutné zejména z toho důvodu, protože jinak se sem (*viz nákres*) dostane moc kapitálu. Tady můžete kapitál, kterého by zde bylo příliš, použít k tomu, že dělníky něčemu naučíte, že je převedete do jiného oboru. Vidíte tedy, že v okamžiku, kdy člověk myslí racionálně, se národohospodářský proces koriguje - to je to důležité, to podstatné - ten proces se koriguje. Nikdy se ale nebude korigovat, když by člověk pouze řekl, že tím nebo oním se to zlepší, že se to zlepší inflací nebo vydáním takových či onakých nařízení. Tím se to nezlepší. Zlepší se to jedině tím, že tento proces necháte na každém místě pozorovat a že tito pozorující lidé budou moci bezprostředně vyvozovat důsledky.

Až sem chtěl jsem se dnes dostat, abyste viděli, že u toho, co bylo míněno jako trojčlennost, se nejednalo o žádnou agitaci, nýbrž aby se světu řeklo něco o tom, co vyplývá z reálného pozorování národohospodářského procesu.